

Kelet - európai figyelő

EGY VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON

Az alább következő szövegeket a *Hírmondó* c. kéthavonként megjelenő budapesti szamizdat-folyóirat 1985 május–júniusi számából vettük át. Mint ismeretes, az idén tavasszal életbelépett új választási törvény elvben lehetővé tette a hivatalos Népfront-jelöltségek mellett független jelöltek indulását is. Ez az elvi lehetőség – a *Hírmondó* szemleírója szerint – „ritkán tapasztalt belpolitikai mozgást váltott ki”. Az új törvény ellenére a pártállam közigazgatási és rendészeti hatóságai mindent elkövettek, hogy olyan független jelölt, akitől – valamilyen értelemben – „tartani” lehetett, ne kerülhessen rá a szavazók elé bocsátott jelöltlistákra. Ennek a különös csatározásnak a részleteit mondják el az alábbi tudósítások és interjúk.

Az 1985 júniusi országgyűlési választások hivatalosan közzétett adatai szerint a 352 választókerületben indulásra felhatalmazott 762 jelölt közül 71 volt önálló, azaz olyan, akit nem a Népfront vezetősége javasolt. A kerületek többségében tehát mind a „főjelölt”, mind az „ellenjelölt” az apparátus embere volt. Az újdonság csak az, hogy a szavazóknak ezúttal, 1949 óta először minden kerületben több jelölt között lehetett választaniok. Ebből a szempontból különösen azok a kerületek és helyzetek érdekesek, ahol a „főjelölt” kormánytag vagy más, ismert politikai vezető volt. Az elmúlt évtizedek megszokott, szovjet típusú, választási eredményeivel szemben (99,8 % stb.) a „nyílt harcban” induló személyiségek¹ ezúttal 50 és 80

---

1 – Ui. a vezető személyzet egy része országos listán indult, ahol ellenjelölt még formálisan sem volt. Elvben az országos lista jelöltjei is kibuktathatók (nevük kihúzásával), de ennek statisztikai esélye úgyszólván nincsen.

% közötti eredményt érték el, sőt többen közülük ki is buktak (igaz, nem a jelenleg aktív vezetők közül).

Kis lépés, de lépés. Nem a programok pluralizmusa és a politikai vezetőrétegek váltógazdasága felé – itt azért még nem tartunk! –, hanem, mondjuk, egyfajta népszavazás felé, amelynek eredménye egy kicsit ítélet is.

K. P.

„JELÖLŐGYŰLÉSEK ÉS TÖRVÉNYKRITIKA” (vezércikk)

Néhány pártonkívüli reform-értelmiségi és két ellenzéki, élve a választási törvény kínálta lehetőséggel, megpróbálta jelöltetni magát. Sikertelenül. Mégis történt valami; vereségük nem volt bukás, csak a politikai erőviszonyok kifejeződése. Fellépésüknek köszönhető, hogy néhányezer ember aktívan, nyilvánosan politizált és a közönség választásra kényszerült egy nyílt konfrontáció során. A főváros több kerületében a jelölógyűléseknek véleményt kellett nyilvánítania néhány, a hivatalostól eltérő programmal kapcsolatban. Kézfeltartással arról dönteni, hogy esélyt adnak-e még egy fordulóra. Nem adtak.

A független jelöltek programja igen heterogén volt – ne felejtsük el, hogy nem egy szervezett csoport lépett fel különböző jelöltekkel –, de a beszédek nyelvezete és a kritikai hangvétel megkülönböztette őket a „hivatalosaktól”. Választási beszédekben erős hangsúlyt kaptak a környezetvédelmi kérdések, felmerült egy racionálisabb és a közvéleményt is figyelembe vevő várostervezés alternatívája, többen hatékonyabb és a társadalmi kezdeményezést is támogató szociálpolitikát sürgettek és sok szó esett a valódi parlamentarizmus és alkotmányosság vágyáról. Az ellenzéki jelöltek arra is sort kerítettek, hogy elmondják véleményüket a határokon kívül élő magyar kisebbség érdekében teendő lépésekről.

Ezeknek az alternatíváknak az előadása nem csekély ellenállásba ütközött. A jelölógyűlések pofozógépként működtek, s a függetleneknek állni kellett a sarat. A legelső gyűlések egyikén még előfordult, hogy Rajk fellépése a párttagság egy részét is meggyőzte, de későbbi gyűléseken csak az obstrukció, az előre kondicionált közönség kiszorítási törekvése érvényesült. Néhány-

száz egyetemista és rokonszenvező kevésnek bizonyult ezen a pályán, bár a kevésnél is kevesebbhez az elnökségnek – két ízben bizonyíthatóan – csaláshoz kellett folyamodnia. A terem összlétszámát „túlszámolták”, a független jelöltek támogatói közül pedig elfelejtettek megszámolni néhány tucatot.²

Ezeken a gyűléseken csak az előre bejelentett és egyeztetett „spontán” jelölteknek lett volna esélye, de a függetleneket nem egyszerűen központi direktívák alapján szorították le, bőven volt ebben helyi erődemonstráció. A kerületi párt- és állami szervek ugyanis érdekeiket, jövőbeni pozícióikat látták veszendőben. De nem érvekkkel készültek fel, hanem „vatta” beszerzésével, a terem feltöltésével és a pálya lezárásával próbálták kedvét szegni és kiszorítani a kritikus hangvételben fogalmazó és általában más generációhoz tartozó „kisebbséget”. Segítségükre volt a törvénynek azon rendelkezése, amely lehetővé teszi a munkahelyek képviselőinek megjelenését a gyűléseken, és még a jelöltállítás jogát is biztosítja számukra. Ezt a lehetőséget kihasználva könnyű volt néhány segélykiáltással odacsődíteni a helyben székelő főhatóságok és üzemek megbízható kádereit.

Ezen a paragrafuson érdemes elgondolkodni és néhány törvénykritikai észrevételt tenni. Választási rendszerünk területi elven működik, a jelöltek egyéni választókerületben, a helyi lakosság szavazataira pályázva indulnak el. *Ezt a területi elvet sérti a munkahelyi jelölés joga*, mert egy korporatív, testületi elemet visz a játékba. Ráadásul végiggondolatlanul és antidemokratikusan. Nem tisztázott, hogy a munkahelyi jelölt kit is képvisel, hiszen nem demokratikus keretek között döntenek erről, hogy kit küldjön egy vállalat vagy intézmény, hanem rövidre zárva a kérdést a párt delegál a területi gyűlésbe.

Ám az esélyegyenlőséggel is baj van. Munkahelyen sokkal könnyebb némi propagandával támogatókat toborozni, a vállalati jelölt melletti korteskedésre buzdítani. Ha az intézmények szervezett dolgozói kivonulnak a gyűlésre, ott fölényben vannak a területi lakosokkal szemben. Az sem tűnik helyénvalónak, hogy olyanok döntsenek a jelölésről, akik később egészen más körzetben szavaznak, és talán még fontosabb hangsúlyozni, hogy a

---

2 – Az új törvény szerint az válhatik jelöltté, akit a Népfront által szervezett helyi jelölő gyűlések résztvevőinek legalább egyharmada erre érdemesnek ítél.

meglévő szisztéma alapján olyanok foszthatnak meg – egyszerű jelenlétükkel is – a listára kerülés lehetőségétől valakit, akik nem érdekeltek területi alapon ebben a kérdésben.

Az összes ellentmondás az *elvi tisztázatlanság* eredménye. *A korporatív és területi elv nincs kellőképpen különválasztva a törvényben.* Önmagában az intézmények érdekképviselése nem kifogásolható. Sőt, kívánatos volna ez, hiszen a csoportérdekek intézményesítésével színesítené a parlament tevékenységét, más típusú partikularitásokat ütköztetne egymással. Csakhogy ehhez vagy kétkamarás parlamentre, vagy másfajta, a *területi és intézményi* képviselést különválasztó struktúrára volna szükség.

Ilyesféle szándékok is vezethették a törvényhozót az országos lista bevezetése során, de más célokat is el akart érni ezzel az újjátással. Nagy biztonsággal bejuttatni a kiemelt kádereket (gyakorlatilag kizárva leszavazásuk lehetőségét, mely a kettős jelölés kötelezővé tétele miatt könnyen bekövetkezhetett volna), továbbá „képviseltetni” a vallásfelekezeteket és a nemzetiségek vezetőit. Az országos lista nyíltan antidemokratikus ugyanakkor, hiszen a jelöltek névsorát nem bocsájtották társadalmi vitára. A névsor legszembetűnőbb hiányossága, hogy a Magyarországon élő legnagyobb etnikai kisebbség, a cigányság egyetlen reprezentánsa sem szerepel rajta.

A gyakorlatban a választási gyűlések lebonyolításával kapcsolatos sérelmek orvoslása sem bizonyult kielégítőnek. A csalások miatt felszólaló kifogásokat a Választási Elnökségek érvek nélkül utasították vissza. Jogorvoslatnak, további fellebbezésnek a törvény szerint nincs helye. Pedig a közélet demokratizmusa érdekében szükség volna nyilvános felülvizsgálatra, ezt biztosíthatná például ha az elutasító döntések bíróság előtt megtámadhatóak volnának.

Kifogásaim alapján úgy tűnhet, hogy rossznak tartom ezt a törvényt. Nem erről van szó. Ez a reformjogszabály, nyitásra utaló rendelkezései miatt messze kiemelkedik a magyar jog egyéb politikai kérdéseket szabályozó, durván antidemokratikus rendszeréből. Magányosan, háttér nélkül áll ez a törvény, mely nem rossz, csak korrekciókra szorul! Ennél csak az a politizáló kisebbség magányosabb, amely esetenként legalista fellépésével is tágítani akarja a magyar társadalom mozgásterét.

DEMSZKY GÁBOR³

Budapest, II., 4. sz. választókerület (tudósítás)

Az első (ún. lakossági) jelölőgyűlést a Marcibányi téri Művelődési Házban tartották. A gyűlést Sebestyén Péter, a II. ker. HNF Alkotmányjogi Bizottságának elnöke vezette. Elsőként megállapította a teremlétszámot (469 fő), majd szót adott az előadónak, dr. Csapláros Györgynének, aki 45 perces „fárasztás” után (40 év alatt többszáz éves lemaradást hozott be az ország, stb. stb.) az „értelmiségi” kerület számára bemutatta a HNF⁴ két jelöltjét, Bánffy György színművészt és dr. Röder Edit jogászt.

Bánffy esetében a HNF a jelölést az Országos Béketanácsban és a HNF budapesti elnökségében betöltött tisztségére, a II. kerületben általa vezetett HNF művészkлубra alapozta. Jelölése mellett szót, hogy „ízese magyar beszéde közéleti tevékenység”. Dr. Röder Edit a Fővárosi Tanács tagja, a HNF Budapesti Bizottságának alelnöke, az Országos Ügyvédi Tanács alelnöke, a Magyar Jogászszövetség elnökségi tagja, az Alkotmányjogi Bizottság titkára, már az előző ciklusban is képviselő volt egy másik körzetben. Jelölése mellett szól, hogy a *Lányok, asszonyok* című magazin „igazi közéleti személyiség”-nek nevezte.

A bemutatást 25 hozzászólás követte. 10 felszólaló úgy vélte, csak a HNF programjában és jelöltjeiben bízunk, javasolja mindkét hivatalos jelölt listára kerülését. Nincsen szükség egyéni programra, elegendő a HNF és a pártprogram. Volt, aki aránytalannak tartotta a bevezető előadást, szeretett volna többet megtudni a jelöltekről, bár az itt „kapott információ mindenképp felszínes”. Egy háztömb-bizalmi a „doktornőt és a művészkollegát” követelte az országgyűlésbe.

6 felszólalás hangzott el dr. Röder jelölése mellett. Ellenfele, Bánffy is őt ajánlotta: önmagát nem hasonlíthatja olyan személyhez, aki hatékonyan tud beavatkozni. Az országgyűlésben nem szónokokra, hanem olyan alkotókra van szükség, mint Röder. Dr. Pesta László az országos listán szerepel, de itt mint Bimbó úti lakos szólalt föl. Rödert azért ajánlotta, mivel korrekt, mint

---

3 – Demszky az *AB* független könyvkiadó alapítója és a *Hírmondó* egyik szerkesztője is. A fenti írás a *Hírmondó* május–júniusi vezércikkének második fele.

4 – HNF: Hazafias Népfrent, jellege szerint az állampárt irányítása alatt álló politikai propaganda-apparátus.

ügyvéd nem fogad el pénzt, ezt ő mint orvos mondja. Ő tudja, ki való a parlamentbe! „Negyven éve vagyok képviselő, és az is leszek, nem valószínű, hogy 4 millió választó engem kihúzna!” – mondotta.

A két hivatalos jelölt mellett két spontán ajánlás is elhangzott jelöltségre. Dr. Tóth János biológus kandidátus, az Alsógödi Duna-kutató Állomás munkatársa, 50 éve lakik a kerületben. A MTA és az OKTH közös természetvédelmi bizottságának tagja, korábban a környezetvédelmi kutatásokat koordináló tanács titkára, továbbá a Duna halállományával foglalkozó nemzetközi bizottság tagja. A visszafordíthatatlan környezetpusztulás elleni tevékenysége miatt javasolták képviselőjelöltnek. Tóth János mellett 5 felszólalás hangzott el. Egy mérnök úgy vélte, hogy a választókerületnek igenis van köze a Duna védelméhez, ha fogyasztható ivóvízre tart igényt. A parlamentben a környezetvédelmet Tóth János intézményi érdekektől függetlenül tudná képviselni, állította egy közgazdász. Kifejezetten Tóth ellen is felszólaltak hárman, mivel úgy gondolták, hogy a választókerületben kiragasztott néhány gépelt cédula, mely Tóth mellett korteskedett, törvénybe ütköző, és rontja a HNF jelöltjeinek esélyegyenlőségét.

Egy negyedik jelölt önmagát ajánlotta. Dr. Szabó Elek önjelöltként lépett fel. Mellette senki sem szólt a gyűlésen.

Egy szociológus felháborodottan kifogásolta azt a „túlzó” összesítést, mely szerint 469 fő volna a teremben: „Lehetetlenség! Fél életemet végigszámlálom!” – mondotta. Az elnök elmulasztotta a szavazatszedő bizottságot bemutatni. Kérte, hogy minden jelölt felkérhessen valakit, aki a nevében részt vesz a szavazatszámlálásban. Az elnök a kérésre azt felelte: „Kérem, itt mi számolunk!” Három hozzászólás sürgette, hogy a jelöltek kapjanak szót, ezeket az elnök elhárította. Egy felszólaló szerint az elnök elhallgattatta Tóth Jánost.

Az elnök a többszöri unszolás ellenére sem adta meg a szót a jelölteknek. „Nyugi, nyugi!” – mondta, – „előbb a hozzászólások, a végén majd a jelölteknek is szót adunk.” „Az esélyegyenlőség majd csak akkor kezdődik, ha felkerültek a listára!” A spontán jelöltek nevét többször elhibázta. („Nagy János, vagy hogy is hívják, hisz senki sem ismeri!”). Az elnöki stratégia kivételezettje Bánffy volt, aki fellépésre sietett, ezért mindenki előtt kapott szót, majd eltávozott. Bánffy Széchenyi szakállá mögé bújva be-

szélt. Képviselőként egyet ígérhet: „Amiben az Önök foga fáj, én a nyelvem rajta tartom (SIC!)”

Mielőtt Röder beszélni kezdett, az elnök megszavaztatta a teremben ülőkkel, hogy korlátozzák a jelöltek felszólalását 5 percre. Röder a termonukleáris veszéllyel, az éhínséggel és a környezetszennyezéssel, mint az emberiséget fenyegető három legnagyobb veszéllyel foglalkozott. A nőknek nem politizálni kell, hanem valamennyiüknek egyszerre felkiáltani békevágyukat. Ha képviselő nem lesz is, a szocialista haza építésében megszűnni nem fog.

Tóth János az iskoláskorú gyermekek túlterheltségéről s boldog gyermekkor hiányáról és a nyugdíjak vásárlóerejének megőrzéséért beszélt: a gyermekek és a nyugdíjasok érdekei a legkevésbé védettek a magyar társadalomban. A magyar gazdasági eredmények sérülékenységre figyelmeztetett, a kereskedelem elmaradottsága gyorsan letörheti a mezőgazdaságban elvégzett hihetetlenül kemény munkát. Utalt a lengyelek helyzetére, az erdélyi kisebbség helyzetére, akikért a Pozsgay⁵ által emlegetett csendes diplomácia eredménytelen. Mivel Röder már szólt a környezetvédelemről, ő más kérdéseket vetett föl, a természet és tájvédelem kérdését. „Szakismereteimet fölajánlom önöknek...” – fejezte be.

Dr. Szabó Elek nyugdíjas jogtanácsos a társadalmi problémák számbavételébe fogott. Tíz pontban foglalta össze ezeket; beszélt a város, a házak elhanyagolt, szemetes voltáról, a népességszám csökkenéséről, a kábítószerrel élő fiatalok problémájáról, a nyugdíjasok nehéz helyzetéről, kiket a társadalom nem tud eltartani, idős emberek nehéz életkörülményeiről, a bűnözés növekedéséről. A cigánykérdéssel kívánta folytatni, de az elnök időhiány miatt megvonta tőle a szót.

Az elnök ekkor (21.20 perckor) szavazásra szólított föl. A szavazatszámoló tanácsi dolgozó közölte, hogy megszámlolják a jelenlévőket. Az elnök tiltakozott: már megszámloltuk őket! Nem kell! A tanácsi szavazatszámoló újra emlékeztette: újra megszámloljuk! Az elnök most észbekapott: „*persze, hisz azt hittem, hogy már újra megszámloltuk!*” A számlálás eredményeképpen

---

5 – Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront országos főtitkára, az MSZMP Központi Vezetőségének tagja, volt miniszter.

Röder 231, Bánffy 291, Tóth 126, Szabó Elek pedig 32 szavazatot kapott. A jelöltekre leadott szavazatok összesámlálása után megállapították, hogy a teremlétszám immáron 403 fő. A gyűlés befejeztekor kihirdették a II. jelölőgyűlés időpontját és helyét.

A második jelölőgyűlés helyét (Távközlési Kutató Intézet) géppisztolyos rendészek és civilruhás megbizottak őrizték. A kertkaputól ezek sorfala közt kellett a választópolgároknak a terembe bejutniuk, de csak akkor tehették, ha már egy órával előbb ott voltak. A gyűlés pontban 4-kor megkezdődött, elnöke Hajdú Mária bemutatkozott, de foglalkozást, beosztást nem közölt. Dr. Csapláros Györgyné ismét felolvasta 45 perces előadását. Ezt követően az elnök bemutatta a HNF jelöltjeit, Bánffyt és Rödert, majd közölte, hogy két másik személy is kapott szavazatokat. Új elem a jelölőgyűlés munkájában, hogy ezúttal a jelöltek rögtön elsőnek kaptak szót.

Bánffy a magyar nyelv ápolásáról, a magyar nemzeti identitás kérdéseiről, a magyarság egésze, vagyis 15 millió magyar szellemi ügyeiről, az új választási törvény hozta demokratizálódásról beszélt. Alapvető politikai program lehet, ha józanságra épül, ezen felül az érdekeltek vitatkozva járulnak a közjó szolgálatához. Foglalkozott a közvetlen információk továbbjuttatásával, az értelmiség szerepének feljebb értékelésével. Meglepetést okozott egy szerinte a környezetszennyezésről szóló ismert Széchenyi idézet, mely szerint minden érték kifejlődésének legnagyobb sarkalója a kiművelt emberfő.

Röder: „Úgy szeretem a jogrendszerünket, mint a jó munkás a szerszámaikat”. Felsorolta, mely törvények megalkotásában vett részt, az ötéves tervről szóló törvényt ismertette, a településfejlesztési távlati programról jegyezte meg, hogy ő szorgalmazta a falvak népességtartó erejének fokozását. Dolgozott az 1976. évi emberi környezetről szóló törvényen, melyet szerinte társadalmi vita előzött meg. Megismételte korábbi kortesbeszéde néhány gondolatát az emberiséget fenyegető veszélyekről, nyíltan szólt a nitrátos vízű falvakról és elhalt csecsemőkről. Néhány költői, szónoki fogás a békéről, majd feltette a kérdést: kire szavazunk június 8-án? Arra, akit megtiszteltünk a bizalmunkkal? Igen, de mivel a társadalmi rétegek érdekei egybeesnek, valójában a párt programjára fogunk szavazni.

Tóth János az egyéni vélemények kimondásának fontosságával kezdte beszédét és az értelmiség ezzel kapcsolatos felelősségét említette. A vitás kérdéseket nem erőszakkal, hanem a vélemények ütköztetésével, nem kompromisszummal, hanem szintézissel kell megoldani. Ne korlátozzák az egyetemi felvételeket. A tanulás elemi jog, noha közismertek az értelmiségi fiatalok nehézségei, akár szegénységi fogadalmat is tehetnek. Így folytatta: miért ne tanulhatnának a környező országok magyar fiataljai magyar egyetemeken? Végül az ökológiáról szólt: feszültséget szül, hogy az ismert veszélyforrások és az alkalmazott tudás közötti rés egyre nő. Az összhang megteremtésében tud segíteni.

A negyedik jelölt, dr. Szabó Elek nem jelent meg.

Következtek a hozzászólások. Ismét 10-en ajánlották a két hivatalos jelöltet „mert azok meg vannak nézve, hogy kiket kell választani”. „Tóth Jánosnál egy kis beszűkülést látok, nemcsak környezetvédelemből áll a társadalom”. „Én a közös munkákban részt veszek, eddig ott még nem láttam!” Volt aki sajnálkozott a gusztustalan, ellenzéki szagú előpropaganda miatt, a kiragasztott cédulák miatt. „Ha ilyen képzettségű ember bejön a Népfrontba, kezét csókolnak neki. Nem tette. Nem határolta el magát! Politikailag naív!” Más furcsállotta, hogy a jelölőgyűlésekről már a Szabad Európa rádióban is lehet hallani. Neki olyan képviselő kell, akinek a Magyar Rádió a fóruma.

Röder Edit mellett négyen szóltak hozzá. „Ha meg vagyunk elégedve azzal, amit Röder csinált, akkor mit akarunk Tóth Jánossal? Nincs szükség játszani a demokráciát.”

Bánffy mellett ezen a gyűlésen sem hangzott el hozzászólás.

Tóth János mellett 5 felszólalás volt. Egy szociológus az írástudók felelősségét hangsúlyozta. Tóth János valamihez ért, csak ez a kerület küldheti egy egész ország problémájának megoldására. Tóth korábbi ajánlója kifogásolta, hogy a közéletiséget a kerületi népfrontban való társadalmi munkára korlátozzák. Felsorolta a nemzetközi és országos szintű bizottságokat, ahol dr. Tóth az osztálytársadalom ügyét védi. Feltette továbbá a kérdést, hogy mivel kb. 100 (utóbb 150-nek bizonyult!) választópolgár a falakon kívül rekedt, nem volna-e szükség új jelölőgyűlés tartására. Más azt kérte: ha a teremben ilyen kevesen vannak, ne vonják meg a bizalmat, ne döntsenek olyan sok ember helyett,

mindenkit juttassanak föl a listára. Egy nyugdíjas hangoztatta: sajnálattal látja, milyen mocskolódás folyik, szükségtelen, hiszen a szavazatokkal kell eldönteni a kérdést. Úgy látja, hogy Tóthba belefojtották a szót. Több türelmet kér. Egy közgazdász hivatkozott arra, hogy a Röder által fölemlegetett új településfejlesztési határozatra éppen azért volt szükség, mivel korábban az országgyűlés egyhangúan elfogadott egy másikat, amely korrigálandó eredményekre vezetett. Ennélfogva jó, ha a parlamentben olyan képviselők ülnek, akik szakértők, így csökken az esélye az ehhez hasonló tévedéseknek.

Tóth János ellen 9 felszólalás volt, ezek közül néhányat már említettünk a két hivatalos jelöltet támogatók hozzászólásai közt. Volt, aki az erdélyi fiatalok magyarországi iskoláztatása miatt sovinsztának nevezte, de volt, aki szót sem kapott, csak a sorok közt ülve kiabálta: „fasiszta!” Egy másik felszólaló szerint ez a jelölőgyűlés kísértetiesen hasonlít egy másikra, ahol fiatalok csatazajjal tettek szóvá hasonló problémákat, a környezetvédelem és a csökkenő népszaporulat kérdését. Igaz, itt mindez ízlésebben zajlik. Nem vonja kétségbe Tóth jóhiszeműségét, de volta-képpen ez az egész önjelölés.

A Tóth elleni hozzászólások ismétlődő kifogása szerint „nem tett le semmit az asztalra”, a másik kettő „többet tett le”.

Ezen a gyűlésen is elhangzott négy olyan felszólalás, amelyben általánosságban a demokrácia érvényesítéséért emeltek szót, anélkül, hogy egyik jelöltet is ajánlották volna. Egy felszólaló a demokráciával való visszaélésnek nevezte, ha nem lehet jelölni. Ha mindig ugyanazokat kell választanunk, minek a gyűlés? Egy fiatal TÁKI-dolgozó megemlítette, hogy ő nem ebben a választókerületben fog szavazni, hiszen a TÁKI a munkahelye, mégis sok munkatársát látja a teremben. Előzetesen megsúgták nekik, hogy kire nem szabad szavazni. Kéri, hogy a jelenlevő 400 ember ne szabja meg 20.000-nek, hogy kire szavazhat, hiszen ez jogaikat csorbítja. Ő Tóth János mellett korteskedő plakátot nem látott, a Szabad Európa rádió pedig nem előny, hanem hátrány lehet egy jelöltnek.

Mindezek után a teremlétszámot 359 főben állapították meg. Bánffy 315, Röder 328, Tóth pedig 62 szavazatot kapott. a két jelölőgyűlés összesített számai a következő: 762 fő teremlétszám-ból 606 szavazatot Bánffy, 609 szavazatot Röder, 188-at pedig

Tóth János kapott. Tóth János nem került a jelölőlistára.

Közben körülbelül 150-en hiába próbáltak a zuhogó esőben az épületbe vagy a terembe bejutni. A fegyveres őrök nem engedték őket be, a jelölőgyűlés hangszórón való továbbításáról pedig nem gondoskodtak. Az agyonázott, de lelkes választók három részre osztott íven szavaztak a nevük aláírásával, azonban a gyűlés végeztével a rendészek és a kinnmaradottak közötti közelharc árán sem lehetett az ívvel a jegyzőkönyvig, vagy az elnökig az épületbe visszajutni. A jelölőgyűlés további apró szépséghibája, hogy a TÁKI nincs a választókerület területén, a termet szinte teljesen az ott dolgozók töltötték meg, hatan föl is szólaltak.

Beszélgetés Rajk Lászlóval

HÍRMONDÓ: A demokratikus ellenzék parlamentarizmus alatt eléggé mást ért, mint ami a magyar parlamentben folyik. Ti most mégis beszálltatok a választási csatázásba. Mi volt az ok és érdemes volt-e?

Rajk László: Én végül is úgy látom, jól tettük, hogy beleszálltunk ebbe a hajóba. Ennek rövidebb és hosszabb távra szóló indokai voltak.

Ha nagyon rövid távon gondolkozunk: nem szabad elszalasztani a lehetőséget, hogy nyíltan és bizonyos legális védelem mellett el tudjuk mondani azokat a gondolatokat, amelyeket már évek óta el akarunk mondani.

Kicsit távolabbra mutat, hogy a választási törvény – akármilyen zavaros is – mégiscsak nyitott egy kis rést. És azt hiszem, egy ilyen rés megnyílásánál meg kell próbálkozni vele, hogy a megfelelő tradíciókat megteremtsék valakik. Tehát olyan akciókat kezdeményezni, amelyek során az emberek megtanulják, hogyan lehet fellépni, meddig terjednek a cselekvési lehetőségek, hol vannak a buktatók. Az ilyen események nyomot hagynak az emlékezetben, ezekből alakulnak ki a tradíciók. Amiket aztán már nehéz visszacsinálni. Ha mi gyakorlati próbálkozás nélkül állítjuk, hogy a választási törvény csak zűrzavar és hatalmi manipuláció, akkor az állításunk nagyon gyenge lábakon állna. Most, hogy a törvényt kipróbáltuk – és nemcsak mi próbál-

tuk ki – megmutatta az igazi arcát. Mert az eddigiekből úgy tűnik, hogy egyetlen olyan jelölt sem juthat be a választási listára, akinek határozott progresszív programja van.⁶

H: De te nem a törvényen, hanem nagyon is konkrét csaláson buktál el.

RL: Könnyen meglehet, hogy a törvényen is elbuktam volna. Mert azt senki nem tudja, hogy az a bizottság, amely végül is jóváhagyja a jelölógyűlésen elért eredményt, hogyan működik. Erre, azt hiszem, nem is igen fogunk választ kapni. Mert tartok tőle, hogy egyetlen progresszív jelölt sem fog eljutni eddig a testületig.

H: A fellépés lehetősége végeredményben az előző választásnál is megvolt. Mégsem indultál. Mi változott az elmúlt öt év alatt?

RL: Nem volt program. Mára azért egyfajta program nagyjából már artikulálódott bennünk. Nem átfogó és nem részletes program, de mégis olyasmi, amit most már történetesen valóban lehet ellenzéki programnak is nevezni. Sőt ez ma már olyanoknak a fejében is benne van, akiket nem lehet ellenzékiinek nevezni. Lehet, hogy egyes pontok hiányoznak vagy másként szerepelnek náluk. De úgy egészében megformálódott valami ebben az országban.

Tehát öt évvel ezelőtt az indulás talán még csak vicc lett volna. Most viszont mindenféle komolyan elgondolt programnyilatkozatok hangzottak el. És nemcsak ellenzékiektől, másoktól is.

H: Volt benned valamilyen önkorlátozás a saját programbeszéded összeállításánál? Mégiscsak egy egészen másféle közönség elé álltál ki, mint amilyenhez hozzászógtunk.⁷

RL: Tulajdonképpen nem mondtam le semmilyen témáról. Csak az időkorlátok miatt nem tudtam mindazt elmondani, amit kellett volna. És nagyon sajnálom, hogy a hozzászólók nem mondták el helyettem őket. Egyetlen ponton cenzúráztam

---

6 – Az interjú (amelynek szövegét itt rövidítésekkel hozzuk) még a június 8-i választás előtt készült. – *MF*.

7 – Ifj. Rajk László a Budapest V. ker. 13. számú választókerületében tartott jelölógyűléseken lépett fel.

magam: 1956-tal kapcsolatban. Csak itt beszéltem virágnyelven. De ezt tudatosan tettem, vállalom.

H: Mi volt a programod? Miről beszéltél?

RL: Beszéltem a súlyos gazdasági helyzetről és hogy csak a reform továbbvitelétől várhatunk kiutat. Olyan intézményes garanciákat követeltem, amelyek lehetetlenné teszik a reform visszarendezését.

Beszéltem a környezeti károkról és külön a bős–nagygyarosi vízlépcsőről. Azt javasoltam, hogy az ilyen nagyberuházások tervét – itt a paksi atomerőművet és a Nemzeti Színház is említettem – népszavazásra kellene bocsájtani.

A szegénység kérdésével kapcsolatban a nyugdíjasok és a sokgyermekes szegény családok problémáiról szóltam. Javasoltam egy Népjóléti Minisztérium létrehozását, hogy egy kézbe kerüljenek a szálak. Azután javasoltam, hogy határozzák meg a hivatalos létminimumot és azt állampolgári jogon adják meg a rászorultaknak.

Követeltem, hogy a kényszermunka rendelkezést azonnal vonják vissza. (Itt, az arcokat nézve, nagyon furcsa benyomásaim voltak. Nem tudják az emberek, hogy újra bevezették a kényszermunkát Magyarországon!)

A határokon túli magyar kisebbségről azt mondtam, hogy erre a súlyos problémára most már válaszolnia kellene a kormánynak.

Általában felhívtam a figyelmet, hogy az utóbbi néhány évben hihetetlenül megnőtt a társadalmi aktivitás. A nagygyarosi erőmű kérdését is egy ilyen kezdeményezés vetette fel, hasonlóan a szegénységhez. Minden programpontnál kihangsúlyoztam, hogy a társadalom aktív és kezdeményező elemeire kell támaszkodni. És hogy az országgyűlési képviselőnek éppen az lenne a dolga, hogy ezeket a kezdeményezéseket képviselje.

A parlamenttel kapcsolatban azt követeltem, hogy az elnöki tanácsi, miniszteri rendeletek helyett állítsák vissza az országgyűlés valóságos törvényhozói szerepét.

A kerületi problémák közül főleg a lakáshelyzetet és a közlekedést emeltem ki. Javasoltam a hitelpolitika megváltoztatását a lakásépítéseknel. Mert olyan lakásépítési tervnél, ahol a lakosságra hárítják át az építés és karbantartás fő

terheit, a mostani hitelpolitika nem tartható fenn. És egyszerűen nevetséges, hogy az építőanyagok áremelését nem számították bele az életszínvonal kosárba.

A közlekedéssel kapcsolatban felszólaltam az ellen a terv ellen, amely továbbra is a Belvárosba koncentrálja nemcsak Budapestnek, hanem lényegében az egész országnak a forgalmát. Amellett álltam ki, hogy bár a lágymányosi hidat is meg kell építeni, de első helyen a lejjebb fekvő budafoki hidat kellene megépíteni, hogy valamelyest tehermentesítse a kerületnek, vagy nemcsak a kerületnek, hanem egész Budapestnek a forgalmát. (Erre most furcsa módon a múlt heti Magyarországon egy olyan cikk jelent meg, hogy a két hidat egyszerre meg fogják építeni. Azt, hogy egyszerre kettőt építsenek, szerintem egyetlen józan ember sem hiszi el.)

H: Mi volt a benyomásod: ezeket a helyi és szakmai kérdéseket is ugyanúgy fogadta a közönség, mint az ellenzéki pontokat? Vagy talán ezzel inkább sikerült közelebb hozni őket?

RL: A második gyűlésen, ahol ezeket részletesebben fejtettem ki, már nagyon élesen kettévált a hozzászólók tábora. Voltak mellettem szóló fiatalok. Ők ezekre kevésbé reagáltak; inkább a nagymarosi vízlépcső kérdését tárgyalták. A másik fél válasza az volt, hogy látványos számokkal dobálózom. De azért az egésznek a hangulatából úgy vettem észre, hogy valójában érthető volt, amiket elmondtam. Hogy mindenki felfogta azt a katasztrofális helyzetet, ami még az V. kerületben is előállt. A lakosságnak a 43 %-a olyan lakásban él, amelynek vagy konyhája, vagy fürdőszobája nincsen. Akkor mi lehet a IX. kerületben? Erre az volt a válasz, hogy én eleve sötét szemüvegen keresztül nézem a dolgokat. Az első gyűlésen, ahol még nem voltak ennyire preparálva az emberek, talán hoztak egy-két szavazatot ezek a műszaki fejtegetések.

H: Kikből állt a közönség?

RL: Az első gyűlésen aránylag kevesen voltak. 223-an, ha jól emlékszem. Ez az én munkahelyemen, az Ipartervben volt. De innét jöttek a legkevesebben. Olyan hatvan-hetven egyetemista jött el. Amint kiderült, a két hivatalos jelöltnek, két vezérigazgatónak a munkahelyéről irányítottak át sok em-

bert. Ők eléggé elkülönültek ott a teremben. A következő nagy csoportra mondjuk azt, hogy idős pártmunkások. Nagyon elvétve, talán tíz olyan ember lehetett itt, aki teljesen gyanútlanul jött el valamiért a gyűlésre.

A második gyűlésen körülbelül ezren lehettek. Itt úgy zajlott le a szervezés, hogy minden kerületben levő vállalatnak kiadtak egy kontingenst, hogy hányan jöhetnek. Az én cégetől, az Ipartervtől például tíz embert rendeltek. Ez tehát már egy sokkal vegyesebb társaság volt, sokkal kevésbé a két igazgató saját szervezése. Ez már a párton, tanácson keresztül ment. Egy-egy vállalattól elég kevés embert kértek, de azok nyilván mind a megbízhatók közül kerültek ki. Jog szerint részt vehetett a BRFK és a Belügyminisztérium is. Történetesen a körzetben vannak. És ott volt körülbelül 300 egyetemista és 70–80 egyéb szimpatizáns.

Én lent álltam a kapuban háromnegyed öttől fél hatig – akkor kezdődött a második gyűlés – és láttam, hogy az idősebb emberek, akik kíváncsiságból vagy a kapukba kirakott felhívás miatt jöttek el, egy darabig még tébláboltak az előcsarnokban, de aztán majdnem mind elmentek. A rendezők meg a rendőrök mondták nekik, hogy nem lehet bemenni, nincs már ülőhely, és inkább hazamentek. Azt lehet mondani, hogy kerületi lakos nem nagyon volt vagy nagyon kevés volt bent. Ha volt is, akkor valakik szervezték őket. Igazán spontánul érdeklődő kerületi lakos – nyugodtan ki merem jelenteni – egyetlen egy sem volt.

H: Volt valamilyen spontán, nem az ellenzékből jövő korteskedés melletted?

RL: Az első gyűlésen egy munkatársam és egy közgazdász állt ki nagyon mellettem. Ők nem minősíthetők ellenzékinék. A másodikon az egyetemisták közül öten-hatan szóltak hozzá, mindenféle szervezés nélkül. Úgyszintén egy tanárnő, nagyon határozottan. Sokfelé kellett figyelnem, nem tudok mindenkire emlékezni. Egy nagyon érdekes dolog történt, még az első gyűlésen. Egy idősebb ember – nem tudom, hogy mondjam, talán képzett kommunistaként jellemezhetném ezt az idősebb bácsit – érezhetően nem értett egyet azokkal a dolgokkal, amiket én mondtam. De teljesen elvi

vagy morális alapon azt mondta, hogy a jelölógyűlésnek nem az a dolga, hogy válasszon, hanem hogy minél több ember kerüljön fel a választói listára, hogy aztán minél több ember közül lehessen választani. Ezért annak ellenére, hogy előzőleg megkritizált, demonstratív módon kijelentette, hogy szavazni fog rám is.

Akkor volt egy inkább a hivatalos jelöltekkel rokonszenvező hölgy, aki talán a közlekedéssel vagy a hidakkal kapcsolatban érzett rá arra, hogy ez tényleg egy nagyon fontos probléma. És kvázi megvédett, amikor mások rámtámadtak, hogy mit beszélek olyan általános problémákról, ami nem a kerület ügye.

H: Az első gyűlésen határozottan érezhető volt, hogy nem is kevés embert át tudtál állítani. Először megdermedtek, nyilván botrányt vártak, de aztán valahogy felengedtek és jónéhányan szavazni is mertek rád. Pedig a kerületi párttitkár, melleleg teljesen szabályellenesen, igyekezett eltanácsolni őket ettől.

RL: De azt hiszem ez az első gyűlés nem volt jellemző. Egyetlen későbbire sem hasonlított. Beszélgetéseink során többfajta teória is elhangzott, miért volt ez egy, a formalitásokat aránylag betartó gyűlés? Az egyik: a BM nyilván tudott róla, mert az egyetemen ki volt téve egy-két plakát. (Ezeket folyton le is szedték, bár az egyetemisták pótolták őket.) És a BM szemmel láthatóan mégsem készült erre a gyűlésre. Abban nem hiszek, hogy azért nem, mert jószívvel vették volna az indulásomat vagy hogy a törvényességet akarták volna betartani. Inkább azt gondolom, hogy a BM tudatosan visszatartotta ezt az információt. Hogy aztán annál nagyobb súlyt adjon az adatainak, amikor előadja őket. A másik pedig az lehet, hogy a kerületi vezetés krémje nyilvánvalóan a másik gyűlésre, a Várkonyi külügyminiszterhez ment, már csak az etikett miatt is. És a rám jutó második vezetői vonal nem merte vállalni annak az ódiumát, hogy ott a helyszínen improvizált törvénysértéseket követ el. Lehetséges, hogy ez volt az oka. De többször ez nem fordult elő és azt hiszem, itt még azt is kizárhatjuk, hogy ez a személyemnek szólt.

Még arról is beszélni kellene, hogy volt egy negyedik jelölt

is, dr. Sárdy László. Ami azért érdekes, mert ő saját bevalása szerint a barátaival együtt elhatározta, hogy kipróbálják ezt a törvényt. Tehát pontosan úgy, mint mi, csak nyilván más megfontolásokból. Egyébként ez a jelölt párttag, népfrontos, szóval aránylag hivatalos karriert fut be. És amellett, hogy ugyanazoknak a szavazatait kapta meg, akikét én is megkaptam, a viselkedése is egyre inkább ellenzéki színezetet öltött. Bennünket is meglepett, olyan dolgokra hívta fel a figyelmet. Többek között azzal indította beszédét, hogy a törvény kimondja, az esélyeknek egyenlőeknek kell lenniük. Mégis, a két hivatalos jelölt már eleve kint ült az elnöki asztalnál.

És ez a jelölt nemcsak megkapta a mi híveink szavazatait, de a vattának az ellenszenve is ugyanúgy ráirányítódott. Az ő példája is azt mutatja, hogy a második gyűlésre már azzal vezényelték ki az embereket, hogy mindenféle független megnyilvánulást akadályozzanak, akár ellenzéki, akár nem.

H: Hogyan tudnád a gyűléseknek a hangulatát jellemezni?

RL: Azt hiszem, mindnyájan nagyon elszoktunk egy demokratikus összeövetelnek a hangulatától. Illetve nem elszoktunk, hanem nem is tudjuk, milyen az. Nemcsak valami programot kell tudni mondani, hanem el kell viselni az ellenfélnek az akcióit is. Mert egy normális, demokratikus vagy közeldemokratikus választásnál igenis mondanak egymásra mindent, sokszor kígyót-békát kiabálnak. Ez hozzátartozik a választási kampányhoz. A városban keringő leírásokban túlságosan csak azt hangsúlyozzák, hogy itt közbekiabáltak, nem hagyták beszélni, személyeskedtek stb. Én azt hiszem, hogy ez hozzátartozik a dologhoz. Magyarországon persze nem vagyunk ehhez hozzászokva.

H: Bennünket inkább az mérgesített, hogy tulajdonképpen egyedül te mondtál el valamilyen programot. A negyedik jelöltet nem is igen hagyták megszólalni. A hivatalos jelöltek semmiféle programot nem mondtak. Lényegében hatalmi kézrátétellel kerülnek be a parlamentbe. Úgy néz ki, hiába a törvénymódosítás, gyakorlatilag most is minden program nélkül lehet beevickélni a parlamentbe.

RL: Én inkább megfordítanám: programmal nem lehet beevickélni a parlamentbe! (...) A törvény előírja, hogy nem szabad

előre programnyilatkozatokat tenni. (Csak miután rajta vagy a listán, akkor szabad.) Ez önmagában erős ellentmondás a mostani törvényben. Abszurdum úgy indulni, hogy nem terjesztheted a programodat! A logikus első lépés az lenne, hogy ismertesd a programodat. Nemcsak a névjegyeddel bejelentkezni. A Tamás Gazsi⁸ vagy az én esetemben a név talán még elég volt; az egyetemisták körülbelül tudták, hogy mi lesz, vagy miről lehet szó. De vannak emberek, akiknek a nevét talán ennyire sem ismerik, holott minden adottságuk megvan a képviselőségre. Most ők előzetes program nélkül, teljes sötétségbe ugranak. Ezt a részét a törvénynek vagy meg kell változtatni, vagy nem kell róla tudomást venni, mert teljesen illogikus. Nemcsak illogikus, hanem tisztességtelen előnyt ad a hivatalos jelölteknek, hiszen mellettük a szervezetek mozgósítanak.

H: Nézzünk szembe néhány várható kritikával. Az egyik alighanem úgy szól majd, hogy az ellenzékiek az indulásukkal felégették a terepet, megrontották a mérsékeltebb reformerek bejutási esélyeit.

RL: A későbbi tapasztalatok azt mutatják, hogy ez nem így van. Persze, lehet ezt úgy interpretálni, hogy mondjuk a Ráday vagy egyéb jelöltek azért nem jöttek be, mert mi olajat öntöttünk a tűzre. De én azt hiszem, hogy itt, Budapesten, semmiféle spontán jelölt nemigen jöhet be, aki nincs benne a kerületi lobbiban. Mert – mondjuk így – az irányelveket központilag adták ki. De azért nem szabad annyira paranoiásnak lennünk, hogy azt higgyük, mindent a központból koreografálnak.

H: Speciálisan a te esetedben mégsem csak kerületi akcióról volt szó.

RL: Persze. De mindezt csak azért mondom el, mert azt hiszem, hogy a lojálisabb, reformer-jelölt se jöhet be. Vagy ha mégis bejön, akkor központi döntés alapján. Én is csak egy központi döntés alapján jöhettem volna be! Ez nyilvánvaló. Nem attól, hogy az egyetemisták engem akarnak. Szóval, magyarul, a demokrácia sem így, sem úgy nem érvényesül.

---

8 – Tamás Gáspár Miklós: politikai filozófus. Ugyancsak jelöltséggel kísérletezett Budapest V. kerületében.

H: Tegyük fel, hogy bejutsz a parlamentbe. Erről az a közvélekedés, hogy ott bent úgymint elszigetelnek, falhoz állítanak. Vagy legfeljebb az udvari bolond szerepe jutott volna neked.

RL: Én kezdettől kizártam ennek a lehetőségét. Már többször bebizonyosodott, hogy az igazán szofisztikált, kifinomodott diktatúra ideje még nem jött el Magyarországon. Még egy eléggé direkt diktatúra fázisánál tartunk. Tehát az a rafinált taktika, hogy a liberális csoportkép végett valakit beengednek a parlamentbe és aztán ott szigetelik el, még csak az értelmiség fejében vagy vágyaiban van meg. Itt még nem tart ez a rendszer. Szóval, én ettől egyáltalán nem félttem.

H: Epizód volt-e ez a fellépés az ellenzék működésében vagy valami újat jelent?

RL: Azt hiszem, nem az a fontos, hogy mi lesz az ellenzékre gyakorolt hatása. Hanem, hogy néhány héten át jó pár ezer ember elkezdett politizálni. Ma még talán nem is az a fontos, hogy milyen előjellel kezdenek el politizálni. Hanem egyszerűen a tény a fontos, hogy valóban mozgásba lendült egy nagyobb embercsoport. És ezt nem egyszerűen a párt vagy a Népfront hozta mozgásba, hanem mi is közrejátszottunk benne.

(Az 1985. április 18-án tartott első jelölőgyűlésen Rajk László megkapta a jelenlévők 40,4 %-ának szavazatait. A négy nappal később tartott második gyűlésen csak 27,2 % szavazott volna rá a hivatalosan kihirdetett eredmény szerint, a valóságban azonban föltehetőleg 35 %-nál is több. A csalás ott volt, hogy a terem létszámát szándékosan túlbecsülték.)